

nebulosus) imbres emisit, quibus rivi vallum inundabant, et montes nivibus albescebant. Post quartum denique diem aquarum decursis tumoribus, et aere serenato fugatis imbribus, rex torrentibus timens intercipi, si vel nives liquescerent, vel alto imbres defluerent, vallem deserit Ephesinam, sumptis victualibus properans Laodiciam. Erat in hac via inter montes arduos Mæander fluvius profundus et latus de aquis propriis, sed tunc inflatior alienis. Hic cujusdam vallis amplitudinem alveo suo mediam dividit, statimque ripam copiosæ multitudini perviam facit. In his Turci **60** sese diviserunt, putantes hos sagittis procedentem exercitum infestare, illosque vada fluminis timida prohibere, et utrosque quando nostris cederent, de refugio montium tutos fore. Venientes huc invenimus Turcorum manipulos montium scopulos occupasse, aliosque se in plano ad tentandum exercitum objecisse, et reliquos se ultra fluvium ad prohibendum transitum conglobasse. Rex autem sarcinis suis, et debilibus in medio congregatis, primos et ultimos et latera tegit armatis, sic procedens tutus, sed parum proficiens duabus diætiis. Astu enim non viribus retardabant eum collaterales inimici, ad fugam docti et faciles, et ad persequendum protervi. Cum igitur illis proterve infestantibus, et docte et leviter refugientibus, pacem non posset habere, nec pugnam, transire volebat, sed nesciebat vadum in fluvio, Turcisque prohibentibus non poterat tentari sine periculo. Circa meridiem vero secundæ diei, Turcorum pars una (sicut condixerant) post exercitum, alia supra fluvium, ubi nostris erat ingressus facilis, et in partem illorum egressus difficilis congregantur. Deinde tribus suorum transmissis, qui contra nostros sagittas mitterent, illis jacientibus ambæ partes clamore unanimi tonuerunt, illique via qua poterant refugerunt. Sed egregii comites Henricus filius comitis Theobaldi, et Flandrensis Theodericus, Guillelmus Masticonensis, post illos more turbinis irruerunt, ripamque arduam, sagittarum pluviam, et Turcorum copiam dicto citius penetrarunt. Rex quoque fortuna simili, a tergo sagittantibus laxatis loris obvians, fugavit, secuit, et quibus equorum velocitas dedit suffragium, in concavos montes retrusit. Sic uterque nostrorum **61** impetus cito et facile, de cadaveribus partis utriusque campos usque ad latibula montium seminavit. Ibi quidam Amiradus captus est, et adductus regi auditus est et occisus. Erat in præsentem quædam civitatula imperatoris, Antiochiæ nomen habens diminutivum, quæ paganus fugientibus patuit ad refugium, in quo ille de doloso proditore se in apertum transtulit inimicum. Hanc expugnasset rex ut reclusos caperet fugitivos, sed pene sibi decerant victualia, et in villa paupere nulla caperet spolia. Certe fuerunt qui dicerent album quemdam militem ante nostros ad transitum fluminis, quem non viderunt prius vel postea, se vidisse, et primos ictus in prælio percussisse. In

A hoc ego nec fallere veliem, nec falli. Scio tamen quod in tali districto tam facilis, et tam celebris victoria non nisi divina virtute fuisset, nec adversæ multitudinis ferrea pluvia, sine morte vel vulnere cecidisset, dante nobis Deo victoriam sine damno, nisi Milo de Nogentiacio in flumine suffocatus obiisset. In nostra via habebant Turci cum Græcis terrarum terminos, et nos utrosque sciebamur nobis unanimes inimicos.

B Illi ergo suos plangentes mortuos, alios convocant e vicinio ad vindictam die septima numerosius et audacius reversuris, nosque die tertia venimus Laodiciam stolidam præsumptione securi. Nunc venit in memoriam comes ille Bernardus, qui cum imperatore revertens de Iconio pro fratribus suis animam suam posuit, quia hic cum Frisingensi episcopo fratre imperatoris, alius comes ejusdem nominis et fortunæ, simili proditione interiit. Dux enim hujus urbis cum deberet illos educere de montanis, per loca invia superduxit eos Turcorum **62** insidiis, ubi comite occiso cum pluribus qui potuerunt evadere latitando fugerunt; dux autem et Græci quos duxerant, cum Turcis spolia diviserunt. Ille idem vel timens regem pro suo scelere, vel nocere volens alio genere, urbem quibusque utilibus vacuavit, fraudemque devitans jam cognitam, aliam æque nocivam cogitavit. Sciebat impius quod usque Satelliam, quo usque postea plusquam quindecim diætas fecimus, non possent alicubi victualia inveniri, et esset necessarium cunctos fame mori, si cibi non possent ab urbe vacua vel emi pretio vel viribus extorquori. Rex autem super hoc consultit episcopos et alios optimates, qui quamvis nemo dubitaret de illius prudentia nisi ipse, semper tamen ordinabat multorum consilio res communes, et erat equidem prudens humilitas, si se solum pluribus, juvenem senibus, æstimationem suam expertorum usibus postponebat; et quod posset ut dominus, quod sciebat ut sapiens, liberalitas fuit quod subditis deferebat. Illi autem qui solebant de causis aliis disputare, et de conjecturis diversarum rationum quandoque subtilitate superflua dissertire, modo stupebant non inventientes idoneam rationem in isto articulo, et dolebant quod non videbant exitum de communi periculo. Requirebant cibos in urbe de industria vacuata, potentes viribus ad tollendum, et rebus divites ad emendum, sed quia non est ibi quod quæritur, utrumque ad hoc habetur incassum. Consultum tamen fugitivos cives per montium devia quæri, et firmata pace cum venalibus illos reduci.

C Quo facta ex parte, illi enim inventi sunt non reducti, processimus in hoc perdita una die, Turcos et Græcos habentes in nostro itinere **63** prævios et sequentes. Erant ibi montes adhuc de cruore Alemannorum madidi, et parebant iidem qui eos occiderant inimici. Rex incassum doctior, videns horum agmina et aliorum cadavera, ordinat acies. In quo Gaufridus de Rancone rancorem me-

ruit sempiternum. quem ipse cum suo avunculo Morianensi comite miserat primum. Circa meridiem secundæ diei mons execrandus faciliorem transitum habebat, quem rex die integro transire disposuerat, non ibidem tentoria figi præceperat. Quo venientes primi satis cito, quia non erant ab aliquo impediti, regis immemores qui tunc ultimos conservabat, montem ascendunt, et sequentibus aliis tentoria circa nonam in partem alteram figunt. Mons erat arduus et saxosus, et nobis erat perclivum ejus ascensus, cujus cacumen nobis videbatur tangere cælum, et torrens in valle concava descendere in infernum. Crescit hic superveniens multitudo, urget invicem, constipatur, ponit sedem, equo non prævidet, hærens potius quam procedens. Labuntur de rupibus præruptis summarii, obvios quosque sternentes usque in profundum abyssi. Saxa quoque de locis suis mota stragem suam faciiebant, sic dum vias quærentes latissime se sparsissent, omnes lapsum proprium vel aliorum fulminationem timebant. Turci vero et Græci labentium erectionem prohibentes sagittis, in partem alteram congregantur, et de tali spectaculo spe vespertini commodi gratulantur. Inclinator dies, et semper crescit in antro supellectilis nostræ congeries.

D Hostibus autem illud non sufficit, sed amplius audent, in nostram partem transeunt, quia primos jam non timent, et postremos adhuc **64** non vident, feriunt et sternunt, et vulgus inerme pecudum more cadit aut fugit. Inde clamor oritur, quo cælum et aures regiæ penetrantur. Rex autem de hoc fecit quod potuit, sed de cælo nullum tunc adiutorium nisi nox venit, nocte autem veniente pestis cessavit. Ego interim qui sicut monachus hoc solum poteram, vel Dominum invocare, vel ad pugnam alios incitare, mittor ad castra, rem refero, turbati currunt ad arma; festinant regredi, sed vix ire poterant, asperitate loci et occursu venientium præpediti. Rex vero relictus in periculo cum quibusdam nobilibus, non habens secum gregarios milites, nec servientes cum arcibus, non enim se

A præmunerat ad districtum, quem erat ex condicto communi transiturus in crastinum, contemnens vitam propriam ut morientem liberet turbam, ultimos penetrat, et mactantibus penultimos viriliter obviat. Aggreditur præsumptuose gentem incredulam, quæ numero centies superat, et quam locus maxime adjuvat. Ibi enim equus non poterat non dicam currere, sed vix stare, et tardior impetus debilitabat ictum in vulnere. Vibrabant nostri hastas in lubrico suis viribus, non equorum, et illi sagittabant de tuto, innitentes scopulis arborum vel saxorum. Turba liberata fugit suas deferens sarcinas, vel ducendo ferentes, loco suo morti obiciens et regem et comites; sed mori dominos ut servi viverent esset lugendum commercium, nisi tale dedisset exemplum Dominus omnium. Marcescunt flores Franciæ antequam fructum faciant in Damasco. Quo relatu suffundor lacrymis et de visceribus intimis ingemisco. De hoc tamen potest mens sobria tali remedio consolari, quod hæc **65** eorum probitas et anterior mundo convivet, et finis correptis erratibus fide fervida martyrio meruit coronari. Pugnant, et quisquis circa se, ne moriatur impune, stragem cadaverum facit, sed numerus impugnantium reparatus a multitudine non decrescit. Occidunt equos, qui, licet currere non possent, valebant tamen armorum pondera sustinendo, et loricati pedites inter densos hostes submergantur velut in pelago, fundentesque nudorum viscera, divisi sunt alter ab altero. In hoc rex parvulum sed gloriosum perdidit comitatum, regalem vero retinens animum, agilis et virilis per radices cujusdam arboris, quam saluti ejus Deus providerat, ascendit scopulum. Post quem populus hostium ut eum caperet ascendebat, turba remotior eum ibidem sagittabat. Sed Deo volente sub lorica tutatus est a sagittis, cruentoque gladio ne capi posset defendit scopulum, multorum manibus et capitibus amputatis. Illi ergo non cognoscentes eum, et sentientes capi difficilem, metuentes superventum, revertuntur colligere spolia ante noctem.

LIBELLUS SEPTIMUS.

D Adhuc prope turba sarcinaria pertransibat, quia quo densius eo segnius per præcipitia fugiebat. Ad quam rex veniens efficitur eques ex pedite, et ibat cum eis obscurato jam vespere. Tunc occurrunt ei de tentoriis anhelæ cohortes militum, quem videntes solum, cruentum et fessum, quod factam est gementes sine interrogatione sciebant, et absentes regios comites fere **66** quadraginta sine consolatione plangebant. Videlicet Warenensem comitem et fratrem ejus, Evrardum de Bretoilo, Manassem de Bullis, et Guacherium de Montegaio, et alios: sed

non refero nomina omnium, ne judicetur sine utilitate prolixum. Ardebant animo et abundabant numero, sed nox erat, et hostes abyssi profundæ contrariam partem tenebant, et ideo locum volueram persequendi ulterius non habebant. Venertunt itaque cum rege ad tentoria nimis tarde, et qui timebant ibi, jam lugent certo dolore, sed Domino sospite consolantur ex parte. Nox illa fuit insomnis, dum quisque suorum aliquem vel exspectat nunquam venturum, vel rebus damno postposito venientem suscipit nudum. Inter hæc populus omnis Gaufr-

dum iudicabat digno suspendio, qui de diæta non obedierat præcepto regio, et forsitan ejus avunculum quem habebat in culpa socium habuit etiam de vindicta patronum. Quia cum essent ambo rei, et esset parcendum regis avunculo, non debebat alter sine altero condemnari. Illuxit dies crastina, mœroris tenebras non depellens, et apparet exercitus hostium, læta et diviti multitudine montes tegens. Nostri vero ab heri pauperes, suos plangentes et sua, tarde providi, ad residua servanda ordinati procedunt securitate depulsa. Rex vero nobilium paupertatem non ferens, et mediocribus pio animo condescendens, tam largiter egestatem expulit utrorumque, quasi esset immemor se cum eis aliquid perdidisse. Jam fames vexabat equos, qui diebus pluribus herbarum parum, et annonæ nihil comederant, jam cibus deficiebat hominibus, qui duodecim dierum adhuc iter habebant, hostesque nos sicut **67** fera quæ sanguine gustato fit trucior, hoc cognito securius, et post lucrum avidius infestabant. Quos contra magister Templi domnus Euardus de Barris, religione venerandus, et ad militiam exemplar probitatis, cum fratribus suis vigilantanter et prudenter conservabat res proprias, et tuebatur pro posse viriliter alienas. Rex quoque illorum diligebat et libenter imitabatur exemplum, et ad hoc voluit conformari exercitum, sciens quod si ejus robor fames valida infirmaret, et debiles unitas animi confirmaret. Indicitur itaque communi consilio, ut omnes mutuum, et cum illis in hoc periculo fraternitatem statuerent, firmantes fide dives et pauper quod de campo non fugerent, et magistris ab illis sibi traditis per omnia obedirent.

Accipiunt itaque magistrum, nomine Gisibertum, et ille socios quibus assignaret milites quinquagenos. Jubentur pati usque ad præceptum qui nos vexant, quia cito refugiant inimicos, et cum jussi resisterint, illico regredi præmonent revocatos. Cognita lege, docentur et gradum, ne qui de primo est, vadat ad ultimum, vel ne se confundant custodes laterum. Illi vero quos natura fecerat pedites vel fortuna (multi enim nobiles rebus perditis vel expensis, more insolito ibant in turba) ordinati sunt extremi omnium, ut habentes arcus resisterent sagittis hostium, Rex quoque legum dominus, volebat obedientiæ legibus subjacere, sed nullus ausus est ei quidquam ex præcepto injungere, hoc excepto quod aciem copiosam haberet, et sicut dominus omnium et provisor, imbecilles quosque missis de illa sociis roboraret. Fiebat juxta præceptum processio, et de plano descensus montibus gaudebamus, et protervos **68** assultus hostium, vallati tutoribus, sine damno ferebamus. Erant autem in via duo rivi, uno milliario distantes ab invicem, lutosa profunditate transitum habentes difficilem. Primum transivimus, in partem alteram ultimos exspectantes, et de luto summarios debiles manibus sublevantes. Ultimi quoque milites et pedites, hostibus fere misti, transierunt sine damno mutua probitate defensi.

A Tendebamus ad secundum, inter duos scopulos transituri, de quorum verticibus poterat turba gradiens sagittari. Ad hos Turci ab utraque parte festinant, sed unum eorum milites nostri præoccupant. Illi vero alium ascendunt, et capellos de capitibus ad pedes projiciunt, quo signo dictum nobis est præmonstrari, illos de tali loco nullo timore moveri. Sed illa significatio tunc falsum vel nihil significavit, quia turba nostrorum peditem illos illico propulsavit. Sed dum illi de montis vertice contendebant, milites posse fugam illorum inter duos amnes intercipi cogitabant. Unde data licentia a magistro omnes unanimiter illos invadunt, et quos possunt consequi, mortes suorum et damna propria vindicantes occidunt. Quorum multi venientes ad lutum, in loco idoneo mortem sortiti sunt et sepulcrum. **B** Dum perimit fugitivos iræ impetus, et fuga longior erat, omnibus fames levior et dies lætior. Sed Turci et Græci modis pluribus de nostro interitu cogitabant: ad hoc enim cum prius essent inimici foedus inierunt. Illi ergo congregatis undique pecoribus et armentis, depascentes foedabant ante nos quidquid non poterat urere ignis. Ob hoc fessi, vel mortui equi remanebant in via, et eorum onera, tentoria, vestes et arma et alia multa, quæ **69** nostri ne remanerent hostibus comburebant, exceptis his quæ pauperes asportabant.

Comedebat igitur exercitus (et has abundanter habebat) carnes equorum; et qui non erant habiles ad portandum, contra famem dabant remedium: quibus dapibus contenti erant etiam divites quando habebant de farina subcinerium. Tali providentia temperata est fames, et fraternitate præscripta, quater fugavimus, et semper vicimus hostes, et usque Satelliam sine damno viribus illato, labore provido tutati sumus, excepto illo die quo Gaudredum de Rancone mortis et damni prævium fecimus. In hac urbe nuntius imperatoris Landulfus, qui cum Turcis, sicut ipse fatebatur, partim illic venerat, ex voto præstolabatur nostrum interitum, vel venientibus, si de imperatore quæreremus, excusationis præparabat responsum. Sed quia nemo veniret in jus, cessavere querelæ, erat enim victualibus opus famelicis, fessis quiete. Ille ergo conscius sceleris, causa fori cogit iterum nobiles pacem firmare imperatori. Tunc quæ nobis in via pepercerant inundantissimæ venere pluvie, quas sentientes subter et desuper, in parvis tentoriis, quia majora remanserant, celebravimus Purificationem beate Mariæ. Nam certe rex in tota via, nulla die missam vel horas perdidit, nec inundatione imbrum, nec oppressione hostium. Habebamus, licet solito charius, ciborum abundantiam, sed equis qui remanserant, nullo pretio inveniebamus annonam, Græcis hoc dolose agentibus, sicut nostrorum multi dicebant, Illi autem sui loci monstrantes asperitatem, se non habere dicebant. Erat extra urbem usque ad quemdam fluvium saxosa planities, et hostes ultra, forum veniens a foris et **70** pabula

prohibentes; unde nec etiam herbas habebant equi, nisi eos ducerent et reducerent armati milites. Videns ergo rex paucos equos qui remanserant non quiete refici, sed fame mori, nec in urbe venales aliquos inveniri, loquitur de processu baronibus convocatis, dicens ubi fame moriuntur equi, non habere milites locum quietis. Insuper pœnitentis esse pro quiete votum tardare, et devoti, fessum et ægrorum ad metam propositi festinare, et coronari ut martyres quorum Deus animas de tali sumit labore. Illi vero servantes obedientiam domino, et possibilem solventes perseverantiam voto, dixerunt: « Sicut regis est jubere fortia, sic prudentis est militis audere possibilia. Omnes vestri exercitus gregarii milites, his diebus armis projectis pedites sunt effecti, et cum eis de nobilioribus multi. Alius horum non potest equos emere, quia sua omnia perdidit vel expendit, alius cui superest, venales non invenit. Illi didicerunt ab istis civibus esse per mare usque Antiochiam tres diætas, de portu in portum, parvas, opulentas et tutas; et per terram quadraginta torrentibus in vias, hostibus obsitas, et egestate continuas; ob hoc nolunt se mari committere, et cum eis copia peditum, quibus jam deest virtus ad laborem, census ad victum, et Græci omnibus de vicinis villis et insulis superabundans promittunt navigium. Nos autem vobiscum mori, et vivere volumus, et libenter secundum hoc quod vobis placuerit audiemus. » Rex igitur illis regio more, suoque respondit: « Me divite nullus vir probatus egebit, nec probatus erit qui non mecum paupertatem in necessitate patienter pertulerit. **C** His ergo electis, et de nostro reparatis inermem turbam **71** navigio committimus, quæ semper nobis nocuit, pro qua victus charior, et gressus tardior existit. Et nos nostrorum parentum gradiamur iter, quibus mundi famam et cœli gloriam probitas incomparabilis dedit. » Ad hæc illi: « Non, inquit, vulumus deprimere, nec possumus, laudem parentum, sed levius cum eis hucusque actum est quam nobiscum. Cum enim illi Constantinopolim et brachium pertransissent, voti compotes, Turcos et eorum terras illico repererunt, et de exercitio militiæ alacres, et de captione urbium et castrorum sese divites servaverunt. Nos autem Græcos fraudulentos in locis illorum invenimus, quibus malo nostro velut Christianis peperimus, otioque torpentes, tædio et molestiis ægotantes, fere omnia nostra expendimus. Alii stulta securitate, vel aspera paupertate arma etiam vendiderunt, vel equis morientibus reliquerunt. Tamen hoc quod jubetis honestum est, sed supradictis de causis tutum non est. Sed nos illud labore et timore proposito faciemus, si equos ad reparandos milites invenire poterimus. » Qui requisiti, cum paucitate non sufficerent, et debilitate nihil valerent, coegerunt regem, vellet nollet, marina naufragia experiri, ut periculis in mari, periculis in solitudine, periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus, sicut et

A Pauli (*II Cor. II*), permitteret Deus ejus patientiam exerceri.

B Denique dux urbis et nuntius imperatoris super hoc negotio consuluntur, qui respondent ad placitum, navesque cito venturas toto exercitu pollicentur. Hiems interim exercet quod distulerat, pluit, ningit, tonat et fulgurat, et differtur ventus usque ad quinque hebdomadas, quem cito sperabamus a Domino, navesque amplius, quas **72** exspectabamus de Græcorum promisso. Græci autem scientes quoniam modicum tempus habent, omnem quam possunt malitiam exercent, rebus in foro nos spoliantes, et, quantum possunt, suis consiliis vita privantes. Inveniebant sanus et æger quidquid requirebat eorum qualitas, sed gravabat eos pretii quantitas. Habebant gallinam pro decem solidis, et ovum unum pro sex vel quinque denariis, unum cœpe vel allium pro septem vel octo, secundum grossitudinem pretio temperato, nucesque duas habebamus pro uno; quibus equus vel mula remanserant, eos pro panibus cambiabant, vel more boum in macello vendebant. Hæc enim nostra fuit cum Græcis conditio, vendere sine pretio, et chare emere sine modo.

C Itaque Turci militibus equos deesse Græcis referentibus didicerunt, et hac usi securitate ad invadendum exercitum se unanimiter paraverunt. Quod notum factum est regi, et contra illos abscondit secum viros ditiores, qui dextrarios suos quamvis famelicos, adhuc servaverant, et fratres Templi. Venientibusque apparens, subito coegit eos occidendo sine ponte fluvium retransire, et credere deinceps in exercitu equos optimos abundare. Parant interim Græci naves, sicut res alias, pretio inaudito; dabat unus homo quatuor marcas usque Antiochiam, quo venturi eramus sicut ipsi prædixerant, in die tertio. Eæ pauca et parvæ regi quasi donum gratuitum a duce et imperatoris nuntio presentantur, et ab eo episcopis et baronibus dividuntur. Voluit eas habere; tamen pretium ægre tulit, et querelas inutiles tegens silentio, reliquo exercitui sicut promiserant, naves quærit. Illi vero dum divites exspectant pauperes, illud **73** diu procrastinant, et rebus utrosque tali latrocínio spoliabant. Credo autem quod quietem charius emimus hujus urbis, quam labores totius itineris. Dicturi vere sunt ignari talium hanc urbem debuisse capi, et vindictam sumi de dolis civium. Recogitent illi, dextra lævaque privatis et extraneis hostibus, sine victualibus nos obsessos, et esse impossibile turres arduas sine machinis ruere, vel cito posse suffodi duplices muros. Poterant quidem dux, et imperatoris nuntius capi quando veniebant ad regem, sed cives pro illorum suspendio non redderent civitatem. Eratque regi abominabile, contra morem suum hac prodicione capi, et commune periculum sine captione tentari. Parcat Deus Alemanno imperatori, cujus fortunam vitantes, et inducto consilio acquiescentes, in hæc mala devenimus; sed Græco quomodo parcat justus iudex Deus, vel homo, qui do-

losa crudelitate tot Christianos occidit utriusque exercitus? Populus ergo novorum pauperum affectus tædio, spoliatus argento, corruptus morbo, cognitique de navibus Græcorum mendacio, ad regem veniunt, cui suam voluntatem et paupertatem his et similibus verbis exponunt: « Domine rex, in vestrae majestatis præsentia merito astamus confusi, tamen illud audemus de vestra bonitate confisi. Quando enim Græcis credentes, vobiscum per terram ire nolimus, in hoc inertes, in alio decepti sumus; modo vero, paupertate cogente, illud volumus facere sine duce. Vadimus in mortem, sed Deo volente valere poterit vitare præsentem. Tolerabilior erit forsitan Turcorum gladius quam post discessum vestrum istorum civium dolus. » Quibus rex solita miseratione condidit, **74** et eorum egestati tam larga effusione consuluit, ut crederes eum nihil antea expendisse vel de cætero curam domus propriae contempsisse. Deinde volens eos in itinere tutos fore, pactum facit cum nuntio imperatoris et duce, ut ab eo quingentis marcas acciperent, et suos ultra duos fluvios qui erant prope, cum magna manu conducerent, et postea darent eis competentem comitatum, qui posset eos securos ducere Tarsum; in urbe vero debiles et infirmi susciperentur, quousque convalescentes, invento navigio alios sequerentur.

Illi ergo de argento cupidi, et contra Turcos timidi, prius cum illis locuti sunt, et sicut tunc putavimus, cum eis pretium diviserunt, et reversi sumptis secum divitibus civitatis, pactum simul sicut prædictum est juraverunt. Redditur argentum, et illi jubent debiles civitatem intrare, et alios ad iter se in crastinum præparare. Adhuc rex providet, equos quos invenire potuit congregans, et probatis militibus eos donans. Fraudemque timens ubi sæpius illam invenerat, comitem Flandrensem, et Archenbaldum Borbonensem usque ad processum illorum dimisit, et ipse cum benedictione remanentium naves ascendit. In crastinum pedestris exercitus duces itineris exspectabat, et ecce Turcorum populus regem discessisse per Græcos edoctus, quasi ad certam prædam contra illos veniebat. Quos contra comes Flandrensis et Archenbaldus Borbonensis acies suas ordinant, animosas, sed pigras, quia paucos et debiles equos habebant. Hostibus occurrunt, confligunt, dant terga qui veniebant ad spolia. Sed quoniam non fuit qui posset illos velociter insequi, pauci sunt illorum occisi. Post hæc ducem, nuntiumque imperatoris et **75** cives de pacto requirunt quod regi juraverant; et illi tunc primum de impossibilitate Turcos monstrantes et hiemen, se excusant. In hoc dies aliquos et verba plurima perdiderunt, nec illos jure, ratione vel honestate vicerunt. Tandem querela deposita de conductu, vix concedunt nostros infra murum propugnaculi hospitari, et eis ibidem usque ad navigium forum præberi. Quo facti viri regii vadunt ad naves, eo quod suas injurias non possunt vindicare dolentes. Deinde Turci urbi approximant, intrant et exeunt, et aperte Græcis

communicant. Vident inter duo genera hostium et murorum suos hostes densos includi, sicut pecudes in ovili, et eos qui non audent exire vel ingredi, posse ibidem sagittari. Erat murus humilis et inflexus, et ei non poterat inhære tam densus populus, unde remotiores patebant vulneribus. Turci ergo de locis congruis sagittas immittunt et vulnerant aliquos vel occidunt. Tunc probati juvenes cœperunt de muro sumptis arcibus prosilire, suam suorumque vitam tueri, vel mortem vendere, quærentesque pacem viribus, hostes longius cogunt refugere. Haberent pacem, sed eos Græci sine vulnere perimebant, qui sanos cum ægris in arcto et immundo loco recluserant, et dum hos fames occidit nummis deficientibus, luesque corrumpit alios vicinis cadaveribus corrumpit multi, Græcis non inferentibus mortem, sed exspectantibus. Ob hoc virorum fortium duæ turmae trium et quatuor millium ne morentur sunt mortuæ, judicantes idem, foras mori, et intus vivere. Qui sumptis armis exeunt duos fluvios transitori, loco vicinos sed magnitudine dispari. Primum facile transierunt, sed ad secundum duplici obstaculo resisterunt: **76** Annis enim non nisi natando, nec hostis ibi congregatus nisi pugnando poterat pertransiri, sed utrumque simul non poterat exerceri: et ideo reverentes fugati sunt, capti, vel mortui. Sanguine istorum sitis Turcorum exstincta, est, et dolus Græcorum in violentiam conversus est. Illi enim reversi sunt eos videre qui remanserant, et deinceps ægris et pauperibus largas eleemosynas faciebant. Græci vero cogentes fortiores ad sua servitia, loco mercedis verberabant. Quidam Turcorum a suis sociis nostras monetas emebant, et inter pauperes plena manu dividebant; Græci vero illis quibus aliquid remanserat auferebant.

Vitantes igitur sibi crudeles socios fidei inter infideles sibi compatientes ibant securi, et sicut audivimus plusquam tria millia juvenum sunt illis recedentibus sociati. O pietas omni prodicione crudelior! Dantes panem fidem tollebant, quamvis certum sit quia contenti servitio, neminem negare cogebant. Deus autem execrans civitatem, tam districte cives ejus subita morte percussit, ut multæ domus in ea vacuæ remanerent, et vivi stupentes et timentes, eam omnino relinquere cogitarent. Imperator quoque Deo contrarius in judicio, eo quod illa regi forum paraverat et navigium, illam penitus auro et argento spoliavit. Sic Deus et ille contraria sentiebant, tamen hanc uterque punivit. Rex autem cum in hac quinque complisset hebdomadas, quibusdam suorum navibus contractis vel cassatis, non tamen Deo volente submersis, usque Antiochiam naufragando consummavit tres alias. Gravia sunt quæ pertulit damna et pericula, Pater Sugeri, sed ipso debetis sospite consolari. Illi etiam proderit laborasse, **77** qui scitur in periculis tutus, et post damna lætus, constanter et prudenter omnia pertulisse. Sola illi gravis erat adversitas subditorum, quibus semper posse consuluit, putans esse regis non sibi nasci

sed utilitatibus aliorum; et sicut regis est habere pietatem, sic ejusdem esse nunquam timere paupertatem. Ad probitatem cautulam reglam postponebat, et tutelam primam vel ultimam, et excubias noctium vicibus alternis faciens, algorem noctium dierumque fervorem sub lorica tolerabat. In tot laboribus servatus est incolumis sine medicina, pro exercitio sanctitatis. Quia semper a divinis sacramentis obvia-

bat viribus hostium, et revertens ab hostibus requirebat Vesperas et Completorium, Deum semper faciens alpha et omega suorum operum. Sic liberalis ut rex, animosus ut princeps, acer ut miles, ut juvenis alacris, maturus ut senior, locis et temporibus et virtutibus singulis se aptabat, et de probitate favorem hominum, de religione divinam gratiam conquirebat.

78 Tempus eclipsis solaris, cujus Odo meminit lib. iv, extremo, supra, col. 1228.

(Ex veteri membrana cathedralis ecclesie S. Stephani Catalaunensis, cujus exemplar de manu reverendi domini Cuissole ejus ecclesie decani acceptum, ad nos misit R. P. Henricus Bacio, collegii Catalaunensis rector.)

In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Patris et Filii, et Spiritus sancti. Ne oblivioni obscuritas per desuetudinem humanis mentibus ingeratur, quo auctore ecclesia nostra consecrata fuerit, scripturarum adnotationibus committimus; quatenus securitatem posteritas habeat quid futuris temporibus evidenter agnoscat. Cujus rei gratia, rogatu venerabilis Bartholomæi episcopi nostri, papa Eugenius tertius veniens in hanc civitatem, honeste receptus est. Quem comitati fuerunt cardinales episcopi, Albricus cardinalis Ostiensis episcopus, Himerus cardinalis Tusculanus episcopus, Jordanus presbyter cardinalis Sancte Susanne, Julius presbyter cardinalis Sancti Marcelli, Hugo presbyter cardinalis Sancti Laurentii; Wido cancellarius, diaconus cardinalis SS. Cosmæ et Damiani, Gregorius diaconus cardinalis Sancti Angeli, Hyacinthus diaconus cardinalis Sancte Mariæ in Cosmidin, Humbaldus cardinalis SS. Joannis et Pauli, Sigibertus cardinalis Sancti Marci, Octavianus diaconus cardinalis Sancti Nicolai in Carcere, Odo diaconus cardinalis Sancti Georgii, Wido presbyter cardinalis Sancti Laurentii in Damaso, Wido diaconus cardinalis **79** Sancte Mariæ in Porticu, Joannes diaconus cardinalis Sancte Mariæ Novæ, Wido diaconus cardinalis Sancte Potentianæ, Haribertus diaconus cardinalis Sancte Anastasiæ, Joannes cardinalis Sancti Adriani martyr,

(58) **80** Robertus de Monte in Appendice ad Sigebertum, ad annum 1147: *Eclipsis solis fuit octavo Kalendas Novembris, die Dominica, ad hora secunda usque ad horam quintam. Legendum septimo Kalendas* quam et Dominicam fuisse ostendit illius anni littera E. Apud Claudium Robertum in Gallia Christiana, in Bartholomæo LV episcopo Catalaunensi: *Eo præsentem Eugenius III. dedicavit majorem basilicam 1147, vii Idus Novembris. Lege vii Kalendas. Sammarthani in Gallia Christiana auctiore annum habent 1148, ex tabulis ut aiunt, Catalaunensibus. At in istis annis notatur 1147. De hora et de quantitate novilunii hujus ecliptici, quod et Catalauni et Constantinopoli observatum legimus, rogatus a me R. P. Petrus Courcier societatis nostræ theologus, et astrologus insignis, sic respondit datis litteris Mussiponti, 11 Junii 1658: Defectionis ejus medium evenire debuit Catalauni hora IX, matutina, minutis*

Bartholomæus noster episcopus, Theobaldus Parisiensis episcopus, Bernardus Altisiodorensis episcopus, Hugo Nivernensis episcopus. Prædicti vero episcopi, ecclesiam circumeundo intus et foris, aspersione aque benedictæ consecraverunt. Papa vero consecravit majus altare in honore sanctæ Trinitatis et sanctæ Mariæ, et sancti protomartyris Stephani, et sancti Joannis Baptiste, et sancti Valerii et S. Vincentii martyrum, et SS. Chrysanthi et Dariae. Et rogatu venerabilis episcopi nostri Bartholomæi, de reliquiis Nymphæ virginis, quas secum deferbat, in altari cum altero sanctuario recondidit. His peractis missam solemner celebravit. Noster quoque episcopus, et Hugo Nivernensis episcopus, fuerunt præcentores in missa. Quam cito missa fuit inchoata, eclipsis solis manifeste apparuit. Post celebrationem missæ Apostolicus perrexit cum episcopis et cardinalibus in jardum episcopi, ubi habuit sermonem ad populum de festo præsentis diei.

Actum publice Catalauni, septimo Kalendas Novembris, anno ab Incarnatione Domini 1147, regnante Gallis gloriosissimo rege Ludovico, Ludovici regis filio. Et ipse eodem anno, inspirante Dei clementia, peregre profectus erat cum uxore sua Helionoræ venerabili regina, et maximo exercitu, ad liberationem Hierosolymitanæ Ecclesie (58).

xx; cujus ibi quantitas fuit amplius quam decem digitorum et semis. At Constantinopoli contingere debuit ejus medium, summaque obscuratio, hora de meridie prima cum xii minutis: quantitas ibidem sex pene digitorum fuit. Quæ omnia belle quadrant cum oculatorum id ævi scriptorum testimonio. Nam Robertus de Monte, deliqui hujus durationem protendit ab hora secunda ad quintam; nempe horis utens antiquis et inæqualibus (ut in Evangelio) a solis ortu deductis: quarum ideo horarum tertia et semis, medium defectionis obtinuit; secunda initium, sub quo missam solemnem ab Eugenio papa III, Catalauni ad S. Stephani altare primarium inchoari contigit. Hora tum erat a media nocte fere octava. Porro cum refert Odo visum Constantinopoli solem in forma dimidii panis, ac luxisse dimidium, et dimidii circuli radios abscondisse, quantitatem eclipsis senum digitorum distinctius expressisse non potuit.